

Turizam kao faktor ekonomske valorizacije i zaštite prirodne baštine

Gledano sa aspekta turizma, u celokupnom fondu prirodne baštine Srbije posebno mesto pripada onom delu koji je, shodno Zakonu o zaštiti životne sredine, obuhvaćen određenim vidovima prostorne i selektivne zaštite:

1. nacionalni parkovi,
2. parkovi prirode,
3. predeli izuzetnih oblika,
4. rezervati prirode (opšti i posebni),
5. spomenici prirode,
6. prirodne retkosti.

Istim zakonom (čl.44) zaštićena prirodna dobra su svrstana u tri osnovne kategorije:

- prirodna dobra od izuzetnog značaja,
- prirodna dobra od velikog značaja,
- značajna prirodna dobra,

dok je u okviru njih utvrđena stepenovana zaštita (I,II i III stepen).

Prema direktivama EU 15 % od ukupne površine treba da su pod zaštitom. Na teritoriji skupštine opštine Subotica 12% prostora je pod nekim zaštitom (međunarodna zaštita, savezna zaštita, republička i opštinska zaštita).

Aktivnosti na zaštiti i uanprđenju životne sredine, a time i formiranju zaštićene prirodne baštine Srbije, imaju relativnu drugu tradiciju, kroz dosadašnju praksu već je iskristalisana koncepcija zaštite prirodnih dobara, a koju karakterišu sledeća obeležja:

- prostornost, izražena kroz zastupljenost raznolikih vidova teritorijalne zaštite prirodne baštine (nacionalni parkovi, parkovi prirode, predeli izuzetnih oblika, rezervati prirode i dr.);

- kompleksnost, koja proističe iz dominantnih formi zaštite (nacionalni parkovi), kao i sveobuhvatnosti elemenata konkretnih prostora;

- funkcionalnost, proistekla iz opšteprihvaćene koncepcije aktivne zaštite prirode i celokupnog sistema životne sredine, po kojoj zaštita treba da prethodi razvoju i da bude integrisana u njega, pa na tim osnovama da služi zadovoljenju svekolikih čovekovih potreba.

Ovde bi trebalo ukazati na kvalitetna obeležja prirodne baštine Srbije koja su od velikog značaja za ekološki usmeren i orživ razvoj brojnih delatnosti (turizam, sporta i sportske rekreacije, zdravstva, nauke, obrazovanja, umetnosti, domaće radinosti i dr.):

- bonitet resursa, odnosno dosta visok stepen ekološke izvornosti i turističke funkcionalnosti upotrebne vrednosti većeg broja zaštićenih prirodnih dobara;

- polifunkcionalnost resursa, zasnovana na raznolikim obeležjima i mogućnostima njihovog valorizovanja i korišćenja u zadovoljenju različitih potreba;
- kompleksnost i razvojna integralnost, sadržana u visokom stepenu međuzavisnosti i komplementarnosti funkcionalnih obeležja elemenata i pojava prirodne baštine;
- policentričnost, izražena u disperznom regionalnom razmeštaju najvrednijih resursa prirodne baštine.

Najznačajniji doprinos turizma ogleda se u tome što se samo kroz razvoj ove delatnosti mogu valorizovati određena svojstva pojedinih prirodnih elemenata, pojava i prostora, te na taj način može se staviti u funkciju zadovoljenja odgovarajućih potreba. Ovde ćemo istaći samo neke od njih:

- klimatski elementi spadaju u grupu dominantnih vrednosti obeležja turističkih prostora, sa posebno izraženom zdravstveno-rekreativnom funkcijom i višestrukim uticajem na turistički kvalitet i funkcionalnost drugih prirodnih faktora,
- morfološka obeležja, koja mogu biti adekvatno valorizovana samo kroz razvoj zimskog sportsko-rekreativnog turizma,
- sneg predstavlja specifičnu klimatsku pojavu sa mogućnošću valorizovanja samo kroz razvoj zimskog turizma, pri čemu istovremeno čini i ključni faktor valorizacije određenih delova brdsko-planinskih područja koja se nalaze u sastavu nacionalnih parkova i parkova prirode i poseduju odgovarajuće morfološke pogodnosti za razvoj zimskih sportsko-rekreativnih aktivnosti,
- hemijski sastav termomineralnih voda, takođe ostvaruje upotrebnu vrednost samo kroz razvoj zdravstveno-rekreativnog i lečilišnog turizma,
- prirodni spomenici ostvaruju ekonomsku valorizaciju kroz odgovarajuće ekipiranje koje omogućava pristup posetiocima i njihovo razgledanje,
- geo-saobraćajni i turistički položaj, koji se efikasno valorizuje kroz frekventne međunarodne turističke tokove.

Može se istaći da, svako prirodno dobro, bez obzira da li čini deo zaštićene prirodne baštine ili ne, može biti više-manje valorizovano kroz određene vidove selektivnog turizma, ukoliko poseduje neku od turističkih atraktivnosti i izvorni bonitet. Ovako obuhvatna valorizaciona funkcija turizma proističe iz stalnog širenja interesovanja modernih turista za zelenim i belim destinacijama i izvornom prirodom, kao i njihove želje da kroz turistički boravak u kvalitetnoj prirodnoj sredini ostvare što raznolike efekte. Naime, veliko interesovanje turističke tražnje za ekološkim vrednostima preferira turizam kao najkompleksniji, ekonomski najprofitabilniji i ekološki najopravdaniji vid valorizacije zaštićenih delova prirodne baštine.

Razvojni i ekološki efekti turističke valorizacije prirodne baštine

U praksi brojnih turističkih regija i zemalja, pa i kod nas, turizam se potvrdio kao izuzetno značajan faktor ekonomskog, socijalnog i kulturnog razvoja.

Ekonomskim i vanekonomskim funkcijama turizma delotvorno deluje na celokupnu privrednu strukturu zemlje. Razvojni uticaj turizma se izražavaju preko direktnih, indirektnih i multiplikativnih efekata.

Direktni ekonomski efekti turizma analitički su vezani samo za ugostiteljstvo i turizam. Očigledno, radi se o iskazivanju ekonomskih efekata realizovanih preko ostvarene potrošnje u ugostiteljstvu i turističkom posredovanju, koji su jako važni, ali i prilično suženi i nepotpuni. Direktni efekti pokazuju formativnu snagu turizma u formiranju društvenog proizvoda, nacionalnog dohodka, deviznih prihoda od inostranog turizma i zaposlenosti. Naravno, direktni razvojni efekti turizma u dominantno turističkim brdsko-planinskim i nerazvijenim područjima, pa i u zaštićenim prostorima, neposredno doptinose ubrzanju privrednog razvoja, smanjenja emigracionih kretanja, poboljšanju životnog standarda i kvaliteta života, a time i stabilizovanju ekonomskih i demografskih tokova u ovim oblastima. Iako se ovi učinci turizma statistički ne prate i ne iskazuju, oni imaju nezamenjiv ekonomski, socijalni i demografski značaj.

Indirektni efekti turizma snažno deluju na uspon komplementarnih delatnosti, odnosno ukupne privrede i neprivrede, budući da na njihov razvoj deluju tzv. Induktivni, akceleratorski i multiplikativni efekti turističke potrošnje. Reč je o tome da se skoro svi imputi turizma, počev od izgradnje, investicionog i tekućeg održavanja turističke infra i suprastrukture, rekonstrukcije i modernizacije, pa do potreba u sanbedvanju i trgovini, alimentiraju iz domaće produkcije ostvarene na lokalnom, regionalnom i nacionalnom tržištu. Koliko su veliki i značajni indirektni efekti pokazuje npr. trgovina, koja u pojedinim destinacijama od turizma ostvari i do 30 % ukupnih prihoda, zbog čega se danas više govori i o tzv. Trgovinskom turizmu.

O blagotvornom dejstvu turizma na društveno-ekonomski razvoj vrlo ubedljivo govore i njegovi multiplikativni efekti, jer se sredstva turističke potrošnje kreću u skoro svim privrednim sektorima, kao i društvenim delatnostima. Uz to, novčana sredstva koja se realizuju posredstvom turizma obave veliki broj transakcija, čime se njihovi efekti još više multipliciraju. Procenjuje se da koeficijenti multiplikacije iznose velike prihode. Naročito velike platno-bilansne i ekonomske efekte imaju devizni prihodi od inostranog turizma, jer se radi o neto deviznim prihodima oko 95 %.

Ekološki efekti

Pored brojnih pozitivnih efekata:

- valorizacija,
- revitalizacija,
- unapređenje estetskog kvaliteta prostora,
- razvijanje ekološke svesti,
- obrazovanje,
- kultura i dr.,

među kojima je i taj što turizam štiti prostor od destruktivnog dejstva drugih delatnosti: industrije, rudarstva, energetike i dr., on i sam generiše čitav niz negativnih ekoloških posledica:

- degradacija prostora,
- banalizacija prostora,
- trošen je prostora,
- razni vidovi zagađenja,
- estetska izmena pejzaža,
- zakrčenje prostora,
- uništenje flore i faune i dr.

Komponenta prostora u funkciji efikasnije valorizacije prirodne baštine kroz razvoj turizma

Priroda je izvorna sredina čovekovog življenja i primarni okvir uređenja prostora za odvijanje raznolikih ljudskih delatnosti. Turizam kao privredna delatnost ima, pored ekonomske, zdravstvene, socijalne, rekreativne i dr. I veoma naglašenu prostornu dimenziju u svom razvoju. Ova komponenta je uočljiva kako u globalnom razmeštaju turizma u svetu, tako i u njegovoj zonalnoj koncentraciji u okvirima receptivnih zemalja i njihovih regiona. Najvećim delom je uslovljena prostornim razmeštajem onih vrednosti na kojima se temelji postojanje i razvoj turizma, a to su prirodne i društvene datosti konkretnog prostora.

Pod prostornim planiranjem razvoja turizma ne podrazumeva se samo usmeravanje razmeštaja objekata i usklađivanje funkcija radi ostvarivanja ciljeva i interesa razvoja. Ovaj pojam se mora shvatiti šire i tretirati kao sastavni deo planiranja celokupnog društveno-ekonomskog razvoja konkretnog prostora. Turistički prostor se ne može posmatrati samo kao okvir u kome se vrši razmeštaj sadržaja i usklađivanja funkcija, već kao aktivan činilac i bitna determinanta kvantitativnog i kvalitativnog razvoja, utemeljenog na izvornim osobinama i izvedenim vrednostima resursa sa kojima određena teritorija raspolaže. Dakle, planiranje turizma moglo bi se definisati kao svesna i organizovana aktivnost na usklađivanju i usmerivanju razvoja turističke delatnosti u određenom prostoru, zasnovanog na njegovim izvornim karakteristikama i vrednostima.

Ne postoji gotovo ni jedna ekonomska delatnost koja na neki način nije vezana za prirodni prostor i koja se u njemu ne odražava. Turizam je, međutim, delatnost koja je dvostruko determinisana prostorom (morbidni i sanogeni prostori) i koja se intenzivno odražava u njemu (objekti turističke infra i suprastrukture). Svaki prirodni prostor koji je ekološki očuvan, u većoj ili manjoj meri, sadrži određene atraktivnosti i vrednosti koje u turizmu imaju višestruku funkciju, a prvenstveno:

- funkciju privlačenja određenih segmenata tražnje i na toj osnovi realizacije turističkog prometa i potrošnje,
- funkciju zadovoljenja određenih potreba zbog kojih turisti dolaze u konkretne prostore, prvenstveno zdravstveno – rekreativne potrebe.

Atraktivna svojstva prirodnih elemenata i pojava svojim uplivom preko funkcionalnih agensa deluju direktno na razrešenje turističkih potreba. Samim tim, prostor se u turizmu pojavljuje kao element ponude i na taj način dobija svoju turističku–tržišnu vrednost, odnosno ekonomsku dimenziju kroz izvedenu-sekundarnu ponudu. Prema tome, prostor kroz razvoj turizma, pored ostalog, treba da dobije i svoju cenu, koja u obliku turističke rente mora biti ukomponovana i bitno uticati na ukupnu cenu integralnog turističkog proizvoda. Na taj način on se indirektno prodaje kroz različite turističke usluge. Objekti turističke infra i suprastrukture se pojavljuju kao valorizatori prostornih vrednosti, jer se putem sekundarne ponude prostor pretvara u ekonomsko dobro i kao takvo prodaje turistima.

Sve ovo upućuje na zaključak da celokupna sekundarna (izvedena) turistička ponuda mora biti, pored ostalog, zasnovana na osnovnim karakteristikama i temeljnim ekološkim i razvojnim vrednostima prostora, odnosno primarne ponude. Ona, takođe, mora biti usklađena u pogledu vrste, kvaliteta i kvantiteta sa prostornim vrednostima i mogućnostima, odnosno mora biti izvedena iz tih karakteristika. Dakle, bez visokog stepena sinhronizovanosti izvedene i primarne ponude ne može se ostvariti optimalna ekonomska iskorišćenost ni jedne ni druge komponente integralnog turističkog proizvoda. Stoga se kao osnovni cilj u planiranju razvoja turizma zadaje uspostavljanje što skladnijih odnosa na relaciji: karakteristike i vrednosti primarne ponude – zahtevi i potrebe tržišta tražnje – izvedena (sekundarna) ponuda.

Planiranju razvoja turizma u prostorima zaštićene prirodne baštine moraju prethoditi kompleksne, studiozne i interdisciplinarne analize resursa, kao i utvrđivanje kriterijuma za vrednovanje pojedinih turističkih zona i lokaliteta, saglasno njihovim prirodnim i ekološkim obeležjima. Ovo tim pre što prirodni elementi i pojave čine podlogu za privredno – turističko aktiviranje određene zaštićene prostorne jedinice, odnosno osnovnu pretpostavku razvoja turističke delatnosti. Analiza i planiranje korišćenja zaštićenih prirodnih resursa kroz razvoj turizma mora da sadrži brojne analitičko – sintetičke komponente:

- inventarizaciju i izbor nosećih elemenata turističke atraktivnosti i funkcionalnosti prostora. To su one prirodne vrednosti koje predstavljaju temelje ekološke fenomene i razvojne resurse koji se, s obzirom na njihova kvantitativna i kvalitativna obeležja, isplate ekonomski valorizovati i eksploatisati kroz razvoj turizma.
- Utvrđivanje karakteristika i atraktivnih svojstva prirodnih elemenata prostora i njihovo kvalitativno sistematizovanje. Ovo je veoma važno sa aspekta segmentacije tržišta tražnje i ostvarenja ekonomskih efekata kroz turističku valorizaciju.
- Ocena turističkih vrednosti atraktivnih svojstva prirodnih elemenata, koja se može ostvariti primenom odgovarajućih ekonometrijskih metoda, predstavlja najvažniji i najsloženiji zadatak u procesu ekonomskog valorizovanja zaštićenih prirodnih elemenata i prostora. Turistička

- vrednost nekog resursa ili prostorne celine meri se fizičkim obuhvatom prometa turista, baziranog na stepenu njihove atraktivnosti i privlačne moći. U tom kontekstu, kao posebno značajan faktor valorizacije javlja se nivo prirodne izvornosti i ekološke očuvanosti resursa. Međutim, na turističku vrednost resursa, pored njihovih vlastitih osobina, utiču i neki drugi – eksterni faktori, naročito položaj u odnosu na izvore tražnje, glavne turističke tokove, druge atraktivnosti i vrednosti u konkurentnom prostoru.
- Utvrđivanje kvantitativnih mogućnosti prostora i resursa, odnosno njihovih fizičkih prihvatnih mogućnosti, predstavlja veoma važan zadatak kada je u pitanju turistička valorizacija zaštićenih prirodnih prostora. Ovo je naročito značajno iz razloga što sa prelaskom prirodnog limita dolazi do saturacije prostora i neminovne degradacije, uz bitno smanjenje njihovih ekoloških i ekonomskih vrednosti.
 - Diferencijacija temeljnih turističkih vrednosti, koja služi kao podloga specifičnoj turističkoj valorizaciji zaštićenih prostora i njihovih delova i kao polazna osnova u utvrđivanju visine rente i ukupne cene turističkog korišćenja konkretnih prostora.

Utvrđivanje ekonomskih vrednosti zaštićenih prirodnih prostora i njihovih kvantitativnih mogućnosti je veoma značajan i složen zadatak. To je pitanje čije je adekvatno rešenje nezaobilazno i nužno u celokupnom procesu ekonomske valorizacije prirodne baštine kroz razvoj turizma. Na žalost, u našoj praksi do danas nisu iznađeni najadekvatnija rešenja, tako da ovo pitanje zaslužuje posebnu pažnju i tretman koji nalaže dalji i znatno intenzivniji rad. U tom kontekstu, planiranje razvoja turizma i zaštite prirodne baštine treba postaviti kao proces aktivnih i međuzavisnih odnosa na relaciji društvo – prirodna sredina, a koji se uređuju planskim instrumentima i merama društvene politike. Pri tome se kao osnovni cilj postavlja očuvanje prirodne baštine, uz racionalno i diferencirano korišćenje potencijala i utvrđivanje mera njihove sanacije, obnove i unapređenja.

Za turističko vrednovanje prirodnih prostora i lokaliteta koriste se brojni kriterijumi opšteg i posebnog karaktera. U okviru opštih kriterijuma najveći značaj imaju tri sledeće grupe:

1. turističke vrednosti prirodnih resursa, ekološke i pejzažno-ambijentalne karakteristike prostora;
2. ekonomija investicija sa stanovišta sigurnosti tržišta, odnosno domaće i inostrane turističke tražnje;
3. mogućnosti prostora za izgradnju odgovarajuće infra i suprastrukture i formiranje integralnog i kompleksnog turističkog proizvoda.

Za vrednovanje određenih brdsko-planinskih zona i lokaliteta koristi se trinaest osnovnih kriterijuma, koje ću navesti iz zvaničnih literarnih izvora bez razrade:

1. ocena prirodnih uslova, a naročito veličina i bitne karakteristike prostora i režima njegove zaštite, ekspozicija i pretežna orijentacija, geološko-morfološki sastav, stepen seizmičkog hazarda, karakteristike klime;

2. karakteristike prirodnog i kulturnog pejzaža, u smislu dali je atraktivan, dinamičan, monoton, ugodan, i sl., kao i njegove osnovne vrednosti sa aspekta kompozicije, panorame, vizura i vidikovca;
3. ekološki uslovi, u pogledu njihove stabilnosti, devastiranosti, ili poremećenosti, a onda sa stanovišta frekvence saobraćaja, korišćenih izvora za dobijanje toplotne i električne energije, karakteristika recipijenta i provetrenosti lokacije;
4. rekreativni uslovi, u smislu dali su povoljni ili nepovoljni za razne vrste letnjih i zimskih sportova i rekreacije, a osobito kapacitet denivelacije, ekspozicija, kvalitet i dužina trajanja snežnog pokrivača;
5. zdravstveni uslovi, sa aspekta patologije kraja, nadmorske visine, insolacije, vlažnosti vazduha, oblačnosti, udara vazdušnih strujanja, te pozitivnih i negativnih indikacija za popravljjanje opšteg zdravstvenog i fizičkog stanja posetilaca;
6. saobraćajni uslovi, sa aspekta zagađenosti puteva;
7. visina dostupnosti u svim vremenskim uslovima i mogućnosti korišćenja više vrsta saobraćajnih sredstava, kao i razvijenost telekomunikacija;
8. uslovi i mogućnosti za sigurno snabdevanje vodom, kanalisanje i prečišćavanje otpadnih voda;
9. sigurnost u snabdevanju kvalitetnim izvorima električne energije, primerenim karakteru turističkog prostora i zaštite prirode;
10. turističke atraktivnosti gravitacionog područja i mogućnosti da se u blizini posete vredni kulturno-istorijski spomenici, razne turističke manifestacije i sl.;
11. ekonomičnost izgradnje, ekonomska racionalnost i rentabilnost ulaganja u turističke objekte i turizmu komplementarne delatnosti;
12. ekonomika održavanja turističke infra i suprastrukture;
13. mogućnost obezbeđenja kvalitetnog nivoa servisa odgovarajuće kadrovske strukture i neophodne radne snage

Za uspešan razvoj turizma naznačeni kriterijumi od 1-5 moraju biti u potpunosti ispunjeni, od 6-8 treba da postoje mogućnosti da se oni realizuju, a od uslova ispunjenje kriterijuma 9-13 u najvećoj meri zavisi rentabilnost i uspešnost turističkog poslovanja.

Zaštićena prirodna dobra na teritoriji opštine Subotica

Imajući u vidu ekološke vrednosti predela u severozapadnom delu i njihov značaj u očuvanju prirodnih vrednosti okruženja Subotice izdvojeni su i zaštićeni kao prirodna dobra:

- Regionalni park "Subotičke šume" (budući Predeo posebnih prirodnih odlika "Subotička peščara")
- Park prirode "Palić"
- Specijalni rezervat prirode "Ludaško jezero"

- Specijalni rezervat prirode "Selevenjske pustare"

Regionalni park "Subotičke šume" (Predeo posebnih prirodnih odlika "Subotička peščara")

Izuzetne prirodne vrednosti Subotičko-horgoške peščare bile su osnov za planiranje društvene zaštite u Prostornom planu Vojvodine do 2000 godine. U skladu sa tim je, nakon više inicijativa, od 1978. godine, nadalje, ovo područje 1982 godine proglašeno za Regionalni park pod nazivom "Subotička šuma".

Tokom 1997 g. započeta je revizija prirodnih vrednosti ovog područja radi usklađivanja sa donetim Zakonom o zaštiti životne sredine. Revizijom prirodnih vrednosti Subotičke peščare (1998-2000) iznova su utvrđeni režimi i mere zaštite kao i granica samog dobra. Tome je prethodilo izdvajanje značajnih šumskih kompleksa, sagledavanje recentnog stanja populacija kao i rasprostranjenja retkih i ugroženih vrsta, specifičnih biljnih zajednica i za njih vezanih predstavnika faune. Konstatovanjem stepena očuvanosti ili ugroženosti i prognozom posledica shodno intenzitetu pojedinih faktora, utvrđen je generalni koncept zaštite i razvoja. On je usklađen sa odlikama ovog specifičnog područja koje kao peščarski predeo međunarodnog značaja zaslužuje zaštitu na nacionalnom, a ne samo na opštinskom nivou kao do sada. Stoga je umesto kategorije *Regionalni park* predložen u status *Predela izuzetnih odlika* od značaja za Republiku (II kategorije). Ovom prilikom je, pošto se radi o izuzetno vrednim peščarskim ekosistemima fragilnog karaktera, naziv promenjen u "Subotička peščara". Njihova mestimična očuvanost doprinosi da ovo prirodno dobro bude u evropskim razmerama značajno područje zaštite prirode i nesumnjiv punkt specifičnog florističkog-vegetacijskog ali isto tako i faunističkog diverziteta.

Razvoj ovog "prirodolikog predela" mora, u skladu sa međunarodnim konvencijama i principima zaštite, očuvati sadašnje stanje autohtonih ekosistema, obnoviti i revitalizovati ugrožene posebno vredne zajednice fragilnog karaktera (vlažna, peščarska, stepska staništa), po prethodno urađenim projektima.

Studijom koja predlaže novi adekvatniji, naziv i status zaštite (*Predlog za stavljanje pod zaštitu "Subotičke peščare"*, Zavod za zaštitu prirode Srbije, 2000 god.), prirodno dobro je svrstano u "Staništa i druga upravljana područja" prema klasifikaciji IUCN (Category IV - *Habitat and species management area - Protected area mainly for conservation through management intervention*).

"Subotičku peščaru" odlikuju izuzetno vredni ekosistemi fragilnog karaktera (pored peščarskih stepskih travnatih staništa naročito vlažna staništa uz Kereš i tresetište), a koji su prirodna celina sa istim na peskovima južne Mađarske. Zbog toga je planirano da se sliv rečice Kereš (Körös) štiti i na međunarodnom planu kroz institut prekogranične zaštite¹.

¹Ekosistemi severnobačkih peskova se istražuju u sklopu dva međunarodna projekta. Jedan je "Peskovci Evrope" u koji je Zavod za zaštitu prirode Srbije uključen 1997. god. a predmet istraživanja su stanje, očuvanost i moguće mere zaštite peščarskih ekosistema u Evropi, naročito Karpatskom bazenu. Drugi projekat "Prekogranično prirodno dobro Körös-ér", obuhvata komparativna istraživanja praiskonske prirode na peskovima severne Bačke i južne Mađarske koja od 1994 god. po potpisanom protokolu izvode stručnjaci

Na zaštićenom području **Predela izuzetnih odlika "Subotička peščara"** uspostavljen je režim I, II i III stepena zaštite. Od ukupno zaštićene površine na 6.637,35 ha, područje režima I stepena zaštite (stroga zaštita koja isključuje sve vidove korišćenja) prostire se na 426,98 ha što iznosi 6,43% ukupno zaštićenog prostora. Područje režima II stepena (ograničeno i usmereno korišćenje) zaštite zahvata 1.435,87 ha (21,63%), dok područje režima III stepena zaštite (kontolisano korišćenje) obuhvata 4.774,50 ha (71,93%) površine.

Iz podataka koji prikazuju strukturu površina po nameni na bazi katastarskih podataka, uočava se da na zaštićenom području dominira šumsko zemljište (52,63%) sa sađenim šumama bagrema, bora, koprivića i topole. Ove površine obuhvataju i brojne šumske čistine i veće travne komplekse uglavnom peščarskog tipa koji čine temeljnu vrednost područja.

Sledeće su po zastupljenosti njive (17,58%), kojima se priključuju i vinogradi (4,47%) i voćnjaci (3,73%). Mnoge od ovih površina su u fazi jake degradacije (dominiraju korovske vrste), zbog prestanka intenzivne kulture. To su uglavnom peščarska staništa, gde se uz određene mere zaštite može očekivati obnavljanje autohtone vegetacije što je i cilj novog koncepta zaštite. Znatnu površinu čine pašnjaci (5,84%) i livade (3,82%). Usmerenim ekstenzivnim poljoprivrednim korišćenjem jednog dela degradiranih njiva i voćnjaka mogao bi se povećati travnati tip površina na ovom području. U zaštićenom prirodnom dobru okućnice sa 6,95% zauzimaju značajnu površinu. Mogu se smatrati zelenim oazama u kojima određene vrste faune (naročito ptice, insekti) mogu naći svoje utočište. Površine sa vlažnim staništima su relativno slabo zastupljene iako je prisustvo vlažnih biotopa posebna prirodna odlika ovog peščarskog područja. To ukazuje na važnost očuvanja postojećih, naročito ako se ima u vidu izmenjen vodni režim šireg okruženja.

Akcenat novog koncepta zaštite je na travnatim staništima raznih tipova (peščarske zajednice, stepske, slatinske i vlažne livade i biotopi tresetišta) kao i na očuvanju prvobitne, fragmentarno još uvek prisutne mozaičnosti staništa.. To znači da se aktivne mere zaštite odnose najviše na otvorene površine - njive, vinograde i voćnjake i degradirane površine. Unutar šumskog kompleksa u I i II zoni su površine interesantne za zaštitu (čistine, požarišta, otvoreni peskovi). Šumske površine su u III zoni, sa njima se gazduje na osnovu usaglašene šumske osnove.

Park prirode "Palić"

Park prirode »Palić« pripada III kategoriji zaštite, (po klasifikaciji IUCN²: kat. V – *Protected Landscape*). Površina prirodnog dobra je 713ha + 869ha zaštitne zone, u sadašnjem obliku je zaštićena od 1996. godine. Obuhvata jezero Palić površine (530 ha), deo severne i severoistočne obale sa Vikend naseljem i sportskim terenima i Veliki Park (18ha), podignut 1841. godine sa objektima za kulturne, zabavne i turističke potrebe. Upravljač je JP »Palić-Ludaš«.

Nacionalnog parka Kiskunšag (NP "Kiskunság") i Zavoda za zaštitu prirode Srbije. Njihovi rezultati treba da posluže kao baza za prekograničnu zaštitu planiranu u potezu od Kelebije do Horgoša.

2 IUCN - Međunarodna unija za očuvanje i zaštitu prirode

Paličko jezero je plitko stepsko jezero čije su prirodne karakteristike izmenjene uticajem čoveka, ali očuvanih ambijentalnih vrednosti. Za očuvanje prirodnih vrednosti je značajan II. sektor jezera, gde su ptičja ostrva sa velikim brojem gnezdećih vrsta, među kojima su neke međunarodnog značaja. Deo Velikog parka je park-šuma sa dobrom starosnom i prostornom strukturom mezofilnih šuma, značajno stanište za retke ptičje vrste i za slepe miševе, koje su pod međunarodnom zaštitom.

Jezero i okolina koje sačinjavaju jedinstven pejzažno ambijentalni kompleks predstavljaju najznačajnije izletišta Subotičana. Kulturne vrednosti su sastavni delovi ovog kompleksa, povećavajući njegove vrednosti. Palić je pre nekoliko godina proglašen i banjom, zahvaljujući bunarima termalne vode.

Ugrožavajući faktori

- Napajanje vodom se samo delom vrši prirodnim putem (podzemne vode i kanali za odvodnjavanje), jezero je prijemnik prečišćenih otpadnih voda grada Subotica. Nezadovoljavajući rad prečištača je izazvao nagomilavanje mulja u jezeru, koja preti katastrofom zbog nedostatka kiseonika u kritičnim zimskim i letnjim periodima.

Prioritetni zadaci

- Osnovna istraživanja u cilju budućih akcija (poboljšavanja, revitalizacije), potrebno je fokusirati na rešenje sanacije jezera.
- Dugoročno planiranje održivog razvoja područja.

Specijalni rezervat prirode "Ludaško jezero"

Specijalni rezervat prirode »Ludaško jezero«, zaštićen od 1994. godine u sadašnjem obliku, ali npr. istočni deo jezera bio je pod zaštitom već od 1955.godine. Rezervat obuhvata površinu od 387ha + 636ha zaštitne zone. Pripada I kategoriji zaštite, kao prirodno dobro od izuzetnog značaja za Republiku (IUCN kategorija IV: *Habitat and species management area*). Rezervat je od međunarodnog značaja: jezero je uveden na spisak Ramsarskih područja 1977. godine i određen za IBA područje (kao značajan za zaštitu ptica) 1990. godine. Okolina jezera je naseljena već od kamenog doba. Kompleks je okružen poljoprivrednim zemljištem. Deo Rezervata je u privatnoj svojini a dva naselja se graniče sa dobrom. Upravljač je JP »Palić-Ludaš«.

“Ludaško jezero” je kompleks vlažnih staništa koji sadrži otvorene vodene površine, tršćake, vlažne livade, tresetne livade, pašnjake, ostatke reliktnih stepskih zajednica i slatinske vegetacije. Stepsko jezero Ludaš, veličine 328ha je jedinstveno u Jugoslaviji. Njegovo plitko korito formirano je radom vetrova na dodiru peščare i lesne zaravi. Različiti tipovi zemljišta i blizina podzemne vode formiraju predeo mozaičnog tipa, koje stvara visok stepen biološke raznovrsnosti unutar malog područja. Ludaško jezero bilo je regionalno poznato po bogatoj fauni ptica već u prošlom veku. Danas je važan lokalitet za odmor i ishranu na istočnom migracionom putu ptica. Redovno migraciono istraživanje (stanica za prstenovanje) se organizuje od 1985. Pored ptičjeg sveta među retkosti područja ubrajaju se i druge životinje, kao *vidra*, *kornjače*, *retke vrste insekata*, ali su prisutne i takve retkosti biljaka, koja se navode u Crvenoj knjizi Srbije.

Ugrožavajući faktori

- Status zaštićenog područja nije mogao da spreči odvodnjavanje susednih vlažnih livada niti upuštanje otpadnih voda. Najozbiljnije zagađivanje se desilo sredinom sedamdesetih godina, kada su otpadne vode obližnjeg grada bile upuštene u jezero. Ovaj kratak period jakog zagađivanja izazvao je akumuliranje sedimenata i ubrzavanje jezerske sukcesije. Debeli sloj mulja izaziva osiromašenje vode kiseonikom, nestanak nekih tipova vodenih staništa i izumiranje vrsta. Poslednjih godina se sve veće količine neprečišćenih otpadnih voda ulivaju u jezero sa područja naselja Palić, pogoršavajući stanje vodenog ekosistema, koje je već kritično.

Prioritetni zadaci

- Osnovna istraživanja u cilju budućih akcija (poboljšavanja, revitalizacije), potrebno je fokusirati na kvalitet i kvantitet mulja, pronaći tehničko rešenje za sanaciju jezera.
- Revitalizacija stepa i vlažnih livada u okruženju

Specijalni rezervat prirode "Selevenjske pustare"

Specijalni rezervat prirode »Selevenjske pustare«, II kategorija zaštite, od republičkog značaja (IUCN kategorija: *Habitat and species management area*), površine 677ha + 1173ha zaštitne zone, zaštićena od 1997. godine. Sastoji se od 10 područja, veličine od 10ha do 100ha, od kojih se samo dve prostorno dodiruju. Ostale su odvojene obradivim površinama i saobraćajnicama. U okviru rezervata se nalazi i Selevenjska šuma, sa površinom oko 90ha, ostali delovi rezervata su slatine i vlažne livade sa fragmentima stepske vegetacije. Značajan deo prirodnog dobra je u privatnom vlasništvu, a ostalo je društvena imovina. Upravljač je JP »Palić-Ludaš«.

Područje se pruža duž granice Subotičko-Horgoške peščare i lesnog platoa Bačke. Kao granična zona dve geografske oblasti, pripada područjima povećanog biodiverziteta. Blizina podzemne vode, koja na talasastom terenu stvara močvare i slatine u neposrednoj blizini ekstremno suvih peščarskih staništa, dodatno povećava raznovrsnost užeg regiona.. Ističe se svojim florističkim vrednostima, među njima su veoma atraktivne vrste iz porodice orhideja i perunika. Za neke biljne vrste, navede u Crvenoj knjizi Srbije, Rezervat je jedino nalazište u našoj zemlji ili je jedno od postojećih malobrojnih nalazišta. Većina tih biljaka je značajna i u međunarodnom smislu, i zaštićena su i u susednim zamljama. Od životinjskih vrsta takođe su prisutne vrste od međunarodnog značaja, među njima su *barska žaba*, *peščarski gušter*, *slepi miševi* i *neke retke ptice gnezdarice* na slatinama i u Selevenjskoj šumi.

Ugrožavajući faktori

- Pretvaranje livada u obrađeno zemljište ugrožava opstanak prirodnih retkosti područja, i stvara teškoće u saradnji sa lokalnom stanovništvom. Vlasnici parcela unutar rezervata uglavnom poseduju manje od 10 ha zemlje, zbog čega im se ne isplati koristiti sistem naknada za ograničeno korišćenje. Za očuvanje i revitalizaciju ostataka najvrednijih staništa

prirodnih vrednosti je neophodno otkupiti te površine od vlasnika i uvesti režim aktivne zaštite.

- Invazija stranih vrsta na području Selevenjske šume ugrožava ospstanak botaničkih vrednosti

Prioritetni zadaci

- Na području specijalnih rezervata bi bilo potrebno otkupiti oko 100 ha slatina, livada i stepa od privatnih vlasnika za sprečavanje daljnjeg uništavanja retkih, zaštićenih vrsta.
- Na pojedinačnim delovima terena je potrebna revitalizacija vlažnih livada. Regulisanjem nivoa vode u postojećim kanalima bi se imitarala prirodna oscilacija vodnog režima i došlo bi do obnavljanja vlažnih livada.
- Što pre pokrenuti proces promene strukture i sastava Selevenjske šume, da bi se približila prirodnom stanju (mera seče sađenih vrsta drveća topola, bora, koprivića)..